

FEHÉRVÁRI ZOLTÁN

Az Üvegház

Bevezetés – Személyes vallomás

Egyetemi tanulmányaim utolsó két évében Németh Lajos (1929–1991) számos alkalommal hangsúlyozta az alapkutatások fontosságát, a művészettörténetnek, mint tudománynak kellő megalapozottsága érdekében. Évekkel az egyetem elvégzése után 1991-ben – szüleim révén – megbízást kaptam, hogy a Pesti Megyeháza épületének közgyűlési szárnyának belső átalakításához és az udvari homlokzatok felújításához készítsék művészettörténeti szakvéleményt. Megbízásomat elújságtam Bor Ferencnek, kitől már sokat hallottam a FIMŰV Tudományos Osztályáról a „Komárik-iskoláról” ahol sorozatban „gyártják” a műemlékekről a tudományos dokumentációkat, melynek pontos mibenlétéről természetesen fogalmam sem volt. Megemlítette, hogy a Megyeházáról is készített már évekkel korábban a BIBÓ. Kellő tiszteletdíj fejében kaptam egy másolatot a szövegről. Bibó István tudományos dokumentációja számomra lebilincselő olvasmánynak bizonyult, alapossága, nyelvi pontossága és leleményessége, a szakkifejezések tárháza, a kimerített feszes szerkezet az újdonság erejével hatott. Az első valódi tudományos dokumentációt csak évekkel később 1995-ben készítettem az időközben FIMŰV-ből átalakult Hild-Ybl Alapítványnak. Bibónak ezt a tudományos dokumentációját azóta is rendszeresen forgatom, ha szükségem van némi invencióra. Így lett Bibó István tudtán kívül az én titkos mesteremmé. Az alábbi írás a legutóbb általam készített tudományos dokumentáció szerkesztett változata. Tisztelgés a mesteremnek.

Az egykori Üvegház zártosur beépítésben álló kétemeletes magastetős vasbetonvázas modern stílusú üzem- és lakóépület, két lépcsőházzal, részben XIX. század eleji pincével. Az udvar a telekhatáron álló három önálló földszintes félnyeregtetővel fedett XIX. századi épülettel körülpített.

A főépület utcai homlokzata jelenlegi állapotában erősen átalakított. A horizontális tagolást meghatározó két emeleti szalagablak sáv közül, már csak az első emeleti 26 db párosával kapcsolt ablak eredeti. Eredeti állapotában még markánsabb volt a megjelenése, mert az ablakosztó pillérek fekete üvegburkolata már hiányzik, ami vizuálisan az ablakok sávjellegét erősítette. Az ablakok Csepel-speciál típusú kettős üvegezésű acélszerkezetű légkamrás forgó ablakok, kivéve a középtengelyben lévő, mely síneken eltolható, azért, hogy a korábban itt elhelyezett mintaterembe az ablakon keresztül lehessen beemelni nagyobb mintadarabokat. Az ablakok jelentős részének eredeti kilincse is megvan. A második emeleten a 13 elemből álló megszakítás nélküli falsíkban elhelyezett szalagablak helyén 18

ablaknyílást alakítottak ki, melyeknek kiskülső közös könyöklő- és szemöldökpárkánya van. A földszinti nyílások is kivétel nélkül átalakított formában maradtak fenn. A középtengelyben nyílik az udvarra vezető egyenes záródású kapuáthajtó, tőle balra 6 kisméretű ablak sorakozik. Jobbra egy ablaktengely után a kapuval azonos méretű lépcsőház bejárat nyílása, majd két ablaktengely és a garázs két tengelyt átfogó nyílása zárja a földszinti homlokzatot. A garázskapu felett üvegtégla felülvilágító, mely bár a helyén van, de nem az eredeti üvegtéglaából áll. Hiányzik a homlokzat üvegburkolata is, jelenleg vakolt. A vakolatban látható a bejáratok feletti ma már hiányzó előtető feltárt egyik csatlakozási pontja. A homlokzaton 3 emléktáblát helyeztek el. Mindhárom a II. világháború idején a vészkorszakban zajló eseményekkel összefüggésben, a zsidó áldozatoknak, Weiss Artúrnak és a megmentésükért küzdő Carl Lutznak állít emléket.

Dénes Iván / Fenakel Jónás / Fürst Sándor / Hunwald Szimcha / Dr. Scheiber Lajosné / Schwarz Ármán / E házban estek / a nyilas terror áldozatak / 1944. dec. 31. / 1945. jan. 6.

Ez volt a legendás Üvegház. / Akik itt érték meg / a felszabadulást, / kegyelettel idézik / Weiss Árhúr emléket, / aki hőse volt, / és 1945. január 1-én / mártírja lett ezrek / megmenekülésének. / Fővárosi Önkormányzat / Budapesti Nemzetközi / Amerikai Iskola / 2002.

Carl Lutz svájci alkonzul 1895–1975 / és acionista ellenállási / mozgalom ebben a házban / üldözöttek ezreit mentette meg / 1944-ben. / Fővárosi Önkormányzat / Belváros-Lipótváros Önkormányzata / Svájci nagykövetség / Carl Lutz Alapítvány.

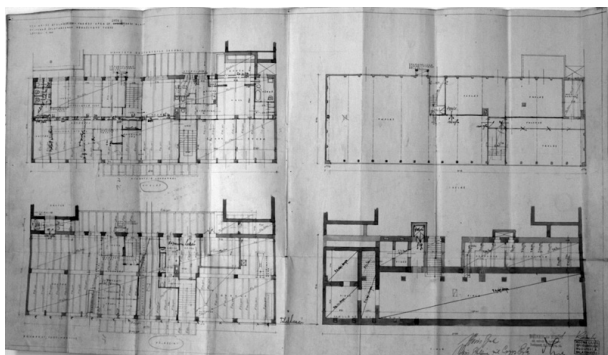
Az udvari homlokzat nyíláskiosztása a funkcióhoz igazodott. A kapuáthajtótól jobbra az irodai lépcsőház vertikális nyílássora és mellette a homlokzat síkja elé telepített teherlift tömbje ellenpontozza a szintén erősen horizontális karakterű homlokzatot, azonban második emeleti szakaszát mindkettőnek elbontották. A földszinti és emeleti ablaknyílások nincsenek tengelybe rendezve, jelentős részük eredeti. A földszinten jobbra a műhely két szélső ablaka, balra a házmasterlakás két és háromosztatú ablaka. Az első emeleten jobbra a 4 acélszerkezetű irodai ablak és a két WC ablak, balra a főnöki iroda Halaman rendszerű ablaka és a teraszajtó, és a főnöki lakás két ablaka. A szintén a főnöki lakáshoz tartozó zárterkély sarokablaka cserélt. A második emeleti nyílássor egyetlen darabja se eredeti. A földszint

felett 3 méteres kiülésű vasbeton szerkezetű üvegtégla betétes Sollux előtető fut végig. Az előtetőt a kapuáthajtó tengelyében a főnöki iroda terasza szakítja meg, melynek aljára fut ki a kapuáthajtó mennyezeti daruja. A második emeleti függőfolyosó szintén utólagos kialakítás eredménye.

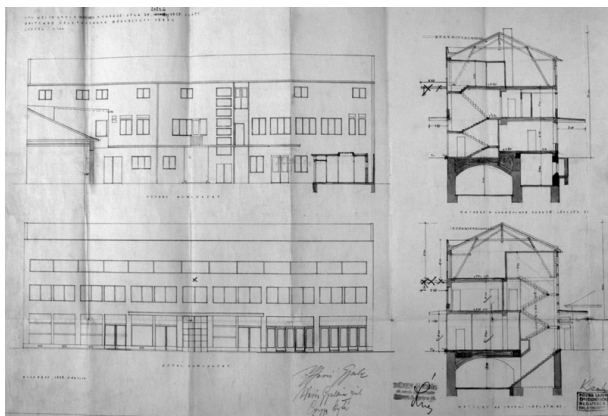
A belső tereket többször átalakították, eredeti állapotában számos unikális jelentőségű megoldással szolgált, ezek közül több eredeti részlet igen jó állapotban megmaradt. A kapuáthajtótól jobbra nyíló lakáslépcsőházat erőteljesebben átalakították, a lépcsőfokokat és a vasbeton gerendaszerkezetet műkövel burkolták, a második emeletre vezető lépcsőkar dőlésszögét is megváltoztatták, de a korlát, a krómozott vaskeretbe foglalt drótüveg és a kapaszkodó még eredeti. Az épület bal szárnyának udvari oldalán elhelyezett irodai lépcsőház volt a nagyobb attrakció. Ennek több eredeti eleme is maradt meg, a földszinti indító szakaszát és a második emeletre vezető utolsó lépcsőkart elbontották, de a közötté lévő szakasz ma is őrzi egykori állapotát. A lépcsőfokok 25 mm vastag belga öntött üvegből készültek, melyet szögvasak tartanak. A lépcsőház falai és a lépcső pofafalai fehér márványüveggel burkoltak, színes márványüveg betétekkel. A korlát drótüvegből készül krómozott vaskeretben. A lépcsőfordulók padlója üvegtéglabetéttel készült. A lépcsőházi ablak szögvas keretben színes katedrálüveg. A lépcső az első emeleten díszes előtérbe vezet. A falak fekete és vörös márványüveggel

burkoltak, vékony fehér keretekkel. Az üvegmennyezet kivilágítható, a Kozma Lajos egyik kedvelt motívuma a sakktábla mintázatú linóleum, melyben a cégalapító monogramja látható ugyanez a monogram volt az előtér hátfalán is. Az utóbbinak és az „ALAPÍTÁSI ÉV 1896” feliratnak csak a ragasztó lenyomata maradt meg a falon. Az előtérből jobbra kétszárnyú krómozott acél-szerkezetű üvegezett ajtó nyílik az irodákba, az üveget azonban vörös tapéta takarja. Balra egyszárnyú, szintén üvegezett ajtó a volt főnöki irodába és mintaterembe nyílt, melynek betétét szintén átalakították. A földszinten az egyik garázs és a házmesterlakás őrzi meg eredeti funkcióját, de előbbi bejáratát modernizálták. A másik garázst jelenleg a Carl Lutz emlékszoba foglalja magába. Az emelet irodai részen két vizesblokk is jelentős részben eredeti állapotát őrzi. A főnöki irodához kapcsolódó WC-nek mindkét ajtaja és részben a falak színes márványüveg burkolata is megmaradt. Az iroda másik udvarra néző személyzeti WC csoportja a szárny bal sarkában egyszerűbb kialakítású, de mind az előtér üvegezett ajtaja, mind a WC ajtók eredetiek, azonban az egyik WC ajtó másodlagos elhelyezését. A volt cégvezetői lakás jelenleg iroda, lényegében megőrizte eredeti állapotát, a lakás beosztása, a parketta, az összes ajtó és ablak a kilincsekkel együtt, és a gardrobe beépített szekrénye. A konyhában a sakktábla mintázatú padlóburkolat új, de láthatóan az eredeti mintájára készült. Egyedül a fürdőszobát alakították át gyökeresen.

A pince utca felőli XIX. század eleji része egytraktusos kosárirés dongával fedett, eredeti bejárata az északi végében nyílt, ahol megmaradt az eredeti kőkeretes ajtaja, vasalását az ajtó nyílásirányának megváltoztatása miatt átfordították. A pincelejárótól északra kisebb XIX. századi kéttraktusos pincszakasz nyílik, melynek szintén megvan az eredeti bejáratának kőkerete. A pince és az 1934-ben épült felépítmény traktusszélessége nem azonos, ezért a dongaboltozaton az új épület középpilléreit átvezették. A korábban egységes belső teret felszabdalták, pince déli végében légópincét, középen raktárakat alakítottak ki. Az egykori csúszdás leeresztés nyílása elfalazva az utca felőli oldalon megtalálható.

1. kép.

2. kép.

Telektörténet

A Lipótváros területe a XVIII. század végéig beépítetlen homokos pusztaság volt. A középkor folyamán a terület folytonos pereskedés tárgyát képezte a városi magisztrátus és a margitszigeti apácák között. A látszólag értéktelen homokos terület birtokosa a folyó egyik leggazdagabb hal lelőhelyével rendelkezhetett. A töröktől való visszafoglalás után a város sietve elérte, hogy a szabad királyi város jogokat visszaszerző 1703. október 23-án kiállított privilégium levélbe belefoglalják, hogy a Pesttől északra fekvő homokos terület a város tulajdonát képezi.¹ Nem sokkal később a Budán megtelepedő pozsonyi klarisszák, akik a margitszigeti apácák örököseinek tekintették magukat a területet maguknak

3. kép.

követelték. A középkorból felújított per egészen 1752-ig elhúzódott és végül Pest város sikerével zárult.² Hosszú ideig mégsem került sor a terület parcellázására, pedig kelet felé több elővárosa is kialakult ezalatt az idő alatt Pestnek. A folyamat megindításában sem a város volt a kezdeményező, hanem a II. Józsefi reform szellemében működő Helytartótanács, amely 1785. augusztus 25-i leiratában a zsúfolt belvárosi piac helyett a Belváros város falain kívül új vásártér kijelölését kérte.³ A területre az első egységes beépítési tervet Orczy László kamarai adminisztrátor készítette 1786-ban.⁴ Rövid időn belül tervek sora követte egymást. 1787-ben a város megbízásából Jung József által készített tervek az új kamarai adminisztrátor Schilson János hasznavehetetlennek minősítve maga készített új tervek, amelyet még kétszer kellett átdolgoznia, míg végre 1789-ben a városi tanács akadékoskodásait legyűrve megkapta a legfelsőbb uralkodói jóváhagyást. Ezzel kezdetét vehette Pest első városrendezési tervek szerint készült szabályos utca hálózati városrészének kiépítése. A kezdetben Újvárosnak nevezett területet koronázási jegyajándékként a Helytartótanács 1790-ben az új uralkodóról Lipótvárosnak keresztelte el, de az Újváros elnevezés még hosszú ideig tovább élt.

Schilson jóváhagyott terve elveszett, csak másolatokból ismerjük, ezeken kívül az 1789-ben készült Balla-féle térképre is rávezették az új parcellákat.⁵ Schilson terve alapján a mai Arany János utca, Bajcsy-Zsilinszky út, Deák Ferenc utca és a Nádor utca – József nádor tér – Vörösmarty tér által határolt területen 1789–1793 között lezajlott árverések során 134 ingatlan értékesítettek.⁶ Schilson terve az Újépület (mai Szabadság tér), a mai Báthori utca, a Váci út (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és a mai Arany János utca közötti területnek csak a határait jelölte ki. Schilson 1793-ban bekövetkezett lemondása után a városrész fejlesztési terveinek készítése megakadt. A tömb első részletes szabályozási tervét csak 1799 körül készítette el Várady Pál, ennek alapján alakult ki a déli rész telekosztása és a területet hosszirányban átszelő Jäger utca, vagyis a Vadász utca.⁷ A terület északi vége azonban gróf Teleki József tulajdonában volt, ennek parcellázására később, csak 1804-ben

került sor. A terv, ami alapján a parcellázást végezték nem ismert, de az egy évvel később 1805-ben Hild János (1760 k. –1811) által készített Pest város rendezési tervén kisebb, fele akkora parcellaosztásokat terveztek a Várady-féle korábbi terv folytatásaként, mint ami megvalósult.

Az 1806. október 13-i örökfelvállás szerint Szén Anna született Zallon (?) a gróf Teleky József telekből a tervén 1. és 2. számmal jelölt területet az 1804. július 28-án megtartott licitáción 944 Ft-ért vásárolta meg, melyet a tanács 4100. számon hagyott jóvá július 30-án.⁸ Az 5917-es telekszámon nyilvántartott parcella 817 négyszögöl volt. A két telek csak rövid ideig maradt egy kézben, 1814-ben Szén Miklós – aki később Pest főjegyzője lett – 400 négyszögölnyi területet 2500 Ft-ért Franz Mayernek adta el.⁹ Ekkor alakult ki a telek mai mérete. Mayer két évvel később az ekkor 352. számú telket már 4000 Ft-ért adta tovább Johann Oberhausernek és a telekkönyvi iratokban Michael Poláknak, vagy Micha Polákként emlegetett Pollack Mihály (1773–1855) építésznek, aki 1802-től volt pesti polgár.¹⁰ Az 1820-as években elvégzett telekösszeírásban 394-es telekszámon rögzítették, ezeket a számokat a Hild 1805-ös Pest város rendezési tervének a Budapesti Történeti Múzeumban őrzött példányára utólag rávezették.¹¹ Oberhauser tulajdonrészét 1838-ban – a telekszám ekkoriban 366. – örököse Catherina Hausler 2000 Ft-ért eladta Pollack feleségének Eger Magdolnának.¹² A Pollack házaspár 1851. október 30-án kelt magánszerződés szerint 18000 Ft és 30 fillérért adta tovább Morgenstern Ignácznak a korabeli felmérések szerint 390 négyszögöles 53. telekszámú ingatlant.¹³ A tönkrement Morgensternről az 1864. október 3-án tartott közárverésen 18000 Ft-ért Fleischmann Mór és neje született Kadelburg Júlia szerezte meg.¹⁴ Öt évvel később 1869. május 31-én Halbauer Vilmos és Kölber Ferenc már 37200 Ft-ért vásárolta meg.¹⁵

A főváros egyesítése idején újra felmérték az ingatlanokat és megreformálták az ingatlan nyilvántartást, szétválasztották a telekkönyvi nyilvántartást a házszámozástól, bevezették a helyrajzi számsort. A Vadász

4. kép.

5. kép.

utcai 393,58 négyszögöles 957. helyrajzi számú telek tulajdonosainak nyilvántartására a 948-as számú telekkönyvi betétet fektették fel.¹⁶ Halbauer 1900-ban bekövetkezett halála után tulajdon részét 19 leszármazottja örökölte egyenlő arányban. Közülük Halbauer Kálmán az 1905. június 28-án kelt adásvételi szerződés alapján a tulajdonát képező 96/960-ad részt 4000 koronaért eladta ifj. Weiss Gyulának. Nem sokkal később október folyamán Kölber Ferenc és Halbauer többi örököse viszont a bécsi székhelyű Erste Römische Glasindustrie Atelier Gesellschaft-nak 123500 koronaért adták el tulajdonrészüket. A bécsi üveges cég 1906. március 27-én kivásárolta a konkurens tükör és üvegkereskedő ifj. Weiss Gyula részét is mindössze 2500 koronaért. Négy évvel később viszont ifj. Weiss és neje született Czyzes Eszter 167000 korona vételáron vásárolta vissza immár a teljes ingatlant.

A helyrajzi számon alapuló nyilvántartást 1926-ban újrasorszámozták a Vadász utca 29. új helyrajzi száma 24824 lett, és új telekkönyvi betétet is nyitottak 864. telekkönyvi betétszám alatt.¹⁷ Ifj. Weiss Gyula ellen a Pénzügyi Központ felszámolási eljárást indított és 1950. március 20-án tulajdonrészét megszerezték. A következő évben a Pénzügyi Központ tulajdonjoga a Magyar Államhoz került. Czyzes Eszter tulajdonrészét pedig az 4/1952-es számú törvényerejű rendelettel államosították. A rendszerváltásig az épület kezelői jogát állami vállalatok kapták meg, 1951-től az Üvegezési Vállalat, majd Épületüvegezési Vállalat, 1959-től az ÉM Általános Szakipari Vállalat, 1965-től a Könnyűipari Tervező Vállalat (KIPTERV).

Építéstörténet

A XIX. század elején kiépült Jäger Gasse, vagyis a Vadász utca környéke az akkori Pest külvárosának szá-

mított, az utcának ipari, kereskedelmi jellege volt, az azt megelőző időben szántóföld volt. A Vadász utca 29. telke 1817-ig beépítetlen volt, ekkor a két újdonsült tulajdonos Johann Oberhauser és Pollack Mihály, Pollack terve alapján kért engedélyt a telek egy részének beépítésére raktár épület céljára Pest város Szépítő Bizottmányától.¹⁸ A benyújtott terveknek két lapja maradt fenn, a földszinti alaprajz és az utcai homlokzat terve.¹⁹ A rendkívül egyszerű L alaprajzú földszintes épület a teljes utcafrontot és az udvar jobb oldalát foglalta volna el. A homlokzati rajzon a középtengelyben elhelyezett íves záródású egyhajós kapuzat kapott egyedül architektúráis kialakítást. A megvalósult épület több szempontból is eltért a beadványi tervektől, az egy traktus szélességű utcai szárnyat teljes hosszában alapincézték, a jobb oldali udvari szárny pedig nem épült meg. Helyette a telek hátsó frontján épült valamilyen építmény, amely azonban nem készülhetett túlzottan tartós anyagokból, mert az 1838-as árvíz okozta károkat bemutató térképen sötét színnel, mint elpusztult épület rész van bejelölve, míg a tartós anyagokból épült utcai szárny piros színnel jelölt, vagyis azt nem pusztította el az árvíz. A ma is meglévő kosáriréses dongaboltozatú pince lejárata az udvar Vadász utca 31. felőli részén nyílt.

Az épületet 1933-as fennállásig többször átalakították és bővítették. 1866-ban az akkori tulajdonos Fleischmann Mór és felesége Hild Károly tervei alapján kisebb átalakításokra kért engedélyt Pest város Építő Bizottmányától, erről azonban sem irat-, sem tervanyag nem maradt fenn, csak a mutatókönyvi bejegyzés.²⁰ Az első dokumentált bővítés Halbauer Vilmos és Kölber Ferenc megbízásából Frey Lajos és Kauser Lipót tervei alapján valósult meg. Az egyetlen lapból álló terv szerint a meglévő utcai és a vele párhuzamos udvari szárnyak közé a telekhatár mentén egy-egy földszintes félnyeregteret raktár építésére kaptak engedélyt.²¹

A XX. század első harmadában ifj. Weiss Gyula is többször átalakította az üvegkereskedésként használatos épületet,²² mivel az 1913-ban Klinger József tervei alapján tervezett háromemeletes üzletházzal egybekapcsolt bérház építése a világháború kitörése miatt elmaradt.²³ Elsőként 1918-ban az utcai épület balszárnyának az ablaknyílásait szélesítette ki, belül pedig új válaszfalakat építtetett Klinger József tervei alapján.²⁴ Majd 1927-ben Mohácsy László tervei alapján a kaputól jobbra garázst alakítottak ki, és ezen az oldalon beépítették a tetőteret irodák és raktárak részére.²⁵ Ugyanebben az évben szintén Mohácsy tervei alapján a pincében a szomszédos Vadász utca 31. felé falátörést készítettek.²⁶ 1932-ből egy új bejárat építéséről van tudomásunk.²⁷

Az épület 1933 elején leégett, hogy pontosan milyen mértékben sérült, nem tudjuk valószínűleg a tetőszervezet égett le, mert a Csemegi Géza építész által 1933 decemberében készített terveken a Pollack-féle pincét

és a földszinti főfalakat is megtartották volna a régi főépületből. A három tervlapból – pince és földszint alaprajz, emeleti alaprajz és homlokzat, metszet – álló engedélyezési terv egy lapostetős alapvetően modern karakterű üzemi épület képét mutatja, az 1. emelet jobboldalán a tulajdonos lakásával.²⁸ A terveket Erős Imre írta alá, mint felelős kivitelező, a pillérszámítást Raab Rezső mérnök végezte. A polgármester a szokásos utat bejáró tervekre 1933. december 28-án az alábbi kikötésekkel adta ki az építési engedélyt.²⁹ A kapubejáratba nyíló terveken megjelölt nyílások befalazandók. A légakna a határvonal mentén egy téglavastag 1,90 m magas határfallal és csatornaszemmel látandó el. A terveken megjelölt helyeken vas illetve üvegajtók alkalmazandók és átszellőzés biztosítandó. Az épületnek támaszkodó udvari fészert bontandó. Ifj. Weiss Gyula 1934. április 9-én módosított építési engedélykérelmet nyújtott be. A módosított terveket, azonban már nem Csemegi, hanem Kozma Lajos készítette 1934 márciusában, és nemcsak a tervező személye, hanem a koncepció is sok mindenben megváltozott. A Tér és Forma az Üvegházról közölt publikációban a tervezési programot is ismerteti.³⁰ Az Üvegház épületében a következő funkciókat kellett elhelyezni: földszinti raktár kiskereskedelem részére, áruátvétellel és pénztárral, kapcsolódva a meglévő raktárakhoz, főbejárat az emeleti nagykereskedelmi irodákhoz. Összeköttetés a kapubejárton keresztül az udvari raktárakkal keskeny nyomtávú vasúttal, és a kapuáthajtó mennyezetére szerelt egytonnás futódaruval. Utcára nyíló garázs 4 kocsirészére, lépcsőház a házmasterlakás – onnan lejáró a pincei kazánházba – és az emeleten elhelyezendő cégvezetői lakás részére, melynek kijárata csak az utca felé nyílhat. A pincébe háromféle közlekedés biztosítása, az utca felől egy vasajtóval elzárható csúszdapálya ládák elengedésére, az udvar felől teherlift, és 2 méter széles pincelépcső. Az emeleten a nagykereskedelmi részlegben pénztár, könyvelés, rendelésfelvétel, gépiróterem, fogadósoba, két főnöki iroda, mintaterem, irattár, személyzeti ruhatár és vizesblokk helyiségeit kellett elhelyezni. A tulajdonos fia Weiss Artúr részére – aki 1924-től a cég vezetője volt – tervezett emeleti négyszobás lakást, úgy kellett kialakítani, hogy a főnöki irodából is megközelíthető legyen. A második emelet raktárak elhelyezésére volt fenntartva. A program megvalósításának követelménye volt, „hogy ezek a különböző funkciók úgy oldassanak meg, hogy azok legtokéletesebb kielégítésével a ház az egyszerű és áttekinthető üzem és művészi megoldás képét adja”.

A Kozma által készített két lapból álló beadványi tervsorozat közül az egyik a négy szint alaprajzát, a másik a két homlokzatot és a lépcsőházakon keresztül felvett metszeteket mutatja.³¹ Kozma a korábbi főépületnek csak a pincéjét tartotta meg, az épület alapterületét az udvar felé kibővítette. Az új kétemeletes magastetős épület szerkezete vasbeton pillérváz, ami úgy lett mére-

tezve, hogy további három emelet ráépíthető legyen, a pillérközők téglafalazatok. Az alaprajzok, homlokzatok kialakítását, az anyagok megválasztását erőteljes funkcionális szemlélet jellemezte. A homlokzat középtengelyében nyíló kapubeajtó az épületet funkcionálisan kettéosztja, a földszint baloldalán a kiskereskedelmi részleg, az 1. emeleten a nagykereskedelmi részleg irodáival, földszint jobboldalán garázsok, házmasterlakás, az 1. emeleten a cégvezető lakása. A két rész önálló lépcsőházzal rendelkezik, melyek a főnöki irodán keresztül kapcsolódnak. A nyitott fedélszékes 2. emelet teljes területét raktár foglalja el, mely a két lépcsőházon kívül az udvar felől teherlifttel is elérhető.

A benyújtott terveket a polgármester 1934. június 5-én hagyta jóvá, az előző Csemegi által tervezett tervdokumentációnál előírt kikötések fenntartása mellett további kikötéseket is tett.³² A pilléreknek a statikai számításoknak megfelelő anyaggal és habarccsal kell megépülni. Az utcai homlokzaton felvonó csigát elhelyezni nem szabad. A bejárat fölött tervezett előtető a gyalogjárdán túl nem terjedhet. A telekhatárvonalon túlnyúlóan az utcai járdára előlépcsőfokot fektetni nem szabad. A központi fűtés, felvonó és vasbetongerendák tervei pótlólag benyújtandók.³³ A kikötések miatt a tulajdonosok fellebbeztek, de pontosan nem lehet tudni mely kikötések ellen, mert maga az irat nem maradt meg.³⁴ A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1934. június 13-án a kikötések közül csak az első építési engedélyben előírt kapubejáró nyílásainak elfalazása alól mentesítette a tulajdonost, továbbá vasajtók helyett elegendőnek tartotta azok utólagos vasalását.³⁵

6. kép.

A kivitelezést a Dénes és Erős cég végezte, ez volt Kozmával első közös alkotásuk. További együttműködésük Kozma és a hazai modern építészet két legjelentősebb bérházát a Margit krt. 55. szám alatti mozival együtt épített Átrium-házat és a Régiposta utca 13. szám alatti épületet eredményezte.³⁶ Mindhárom épületet a Kozma villa épületeinél megszokott részletességgel és igényességgel tervezték meg és kiviteleztek. Az Üvegháznál ugyanakkor különös hangsúlyt kapott az épület, mint reklámhordozó funkció, vagyis egy üvegkereskedés esetében az üvegnek, mint építőanyagnak minden lehetséges formában való bemutatása, mind a homlokzaton mind az épület belsejében. A homlokzatot fehér 6 mm vastag Marbrunit üveglapokkal burkolták, melyet az emeleteken a homlokzat síkjában tartott Csepel-speciál típusú kettős üvegezésű szalagalakok sötét sávjai tagoltak, az 1. emeleti ablakpilléreket fekete üveggel burkolták, hogy ne bontsák meg a sáv folytonosságát. A lábazat vastag üvegcsempéből készült, a földszinti kiskereskedelmi raktár üvegfalát gyémánt kváder és méhsejt alakú tűzbiztos Falconier üvegtéglák alkották, az öt bejárat feletti 14 hosszú előtető Sollux üvegtéglából készült, mely teljesen fényáteresztő. A kapubehajtótól jobbra a manipulációs tér oldalfala és a lakáslépcsőház fala Sollux-betonfal volt, de Sollux helyett vastag öntött üveggel volt üvegezve. A harmonika rendszerű garázkapuk drótüvegezéssel készültek. A két emelet közötti „ÜVEGHÁZ” felirat is üvegből készült. A homlokzaton így mindössze egy kirakatot kellett kialakítani a kereskedelmi bejáratnál balra, olyan termékek bemutatására, melyre az épületen nem nyílt lehetőség. A bemutató a belsőben is folytatódott, az összes vizes helyiség padlózata, a főnöki iroda WC-jének oldalfala és a cégvezető lakás konyhájának oldalfala, a fürdőszobájának oldalfala és mennyezete is harmonikus tagozású és színes üveglapokkal volt kirakva. A földszinti személyzeti WC, és az irodai lépcsőház emeleti előterének világító mennyezete is üvegezett. A földszinten és az emeleten a térben elhelyezett irodák válaszfalai is üvegezettek voltak az áttekinthetőség érdekében. A nagykereskedelmi iroda ügyféltérének pilléreit tükörrel burkolták, melyek krómozott kalap és ernyőtartóval egészültek ki. A főnöki irodában hátulról megvilágított diaposzitivok mutatták be a cég tevékenységét, a mintateremben acélszerkezetű tolóüveges vitrinekben helyezték el a mintadarabokat, és a két ablak közötti pillér elé épített óraszekrény is üvegből készült. A leglátványosabb attrakció az irodai lépcsőház, melynek szögvasra ültetett lépcsőfokai – a járó- és előlap is – 25 mm vastag belga öntött üvegből, az oldalfalak és a lépcsőgerendák fehér márványüvegből készültek színes betétekkel, a lépcsőkorlát drótüveg, krómozott vaskeretben, a lépcsőház üveglakában több mint száz színből álló katedrál-üveg kollekció van szögvas keretbe foglalva. Az emeleti előtér hasonlóan elegáns, az oldalfalakat fehérkeret-

7. kép.

be foglalt fekete és vörös márványüveggel burkolták, a nagyobb igénybe vétel miatt itt az alapító tulajdonos monogramjával készült sakktáblamintás padló linóleum. Az előtér hátfalán elhelyezett monogram és a felirat szintén üvegből készülhetett. Az irodákba nyíló krómacél ajtók teljes felületükön üvegezettek, de míg az irodába vezető kétszárnyú ajtó áttetsző, a főnöki iroda rejtett (kívülről kilincs nélküli) egyszárnyú ajtaja fekete márványüveg volt. A lakáslépcső az üvegnek más felhasználási módját mutatja, a vasbetonlépcső fellépőit vörös linóleummal burkolták, a homloklapokat kék üveggel az élék bronz profillal voltak leszorítva. A vasbeton gerendázat oldalát fekete, éleit fehér üveggel burkolták, a korlát az irodai lépcsőhöz hasonlóan vaskeretbe foglalt drótüveg krómozott fogódzóval. Az üvegen kívül az alábbi burkolóanyagokat használták az épületen: a kocsik behajtó acélbeton, a garázs és a második emeleti raktár simított beton, a földszinti iroda padlója hézagmentes azbeszt, a raktáré hajópadló, az emeleti irodáé parkett, és az emeleti előtéré a már említett linóleum.

A különböző szakipari munkák közül a Csepel-speciál acélablakokat, a harmonika rendszerű acél garázkapukat, a Sollux üvegbeton falakat és a falszegélyezéseket Márkus Lajos vasszerkezetek gyára készítette. A bejáratokat, a lépcsőkorlátokat, és az emeleti előtér ajtait, valamint az épület összes vasmunkáját Jungfer

Gyula lakatosáru gyár szállította. A bádigos munkákat Weisel Adolf, a padló és falburkolatot a Porta Burkolás Építőbolt, a szobafestő- mázoló munkát Vidor Ottó, a falsarkok, a vastok, faborítás és falazat közötti repedések megakadályozását szolgáló fémszálás picklint a Picklin Művek készítette.³⁷

Az elkészült Üvegház egyedülálló jelentőségű épület a két világháború közötti hazai modern építészetben, korábban nem volt még rá példa, hogy egy építőanyagot reklámcéllal ilyen mennyiségben funkcionálisan alkalmazzanak egy épületen. Későbbi példák is többnyire a BNV pavilonok körében találhatók, amely az új anyagok kipróbálásának, az építészeti kísérletezésnek az egyik legfőbb területe, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben a kiállító cég termékeit alkalmazzák egy-egy pavilon építőanyagaként, mint például Bierbauer Virgil RIMA pavilonjai az 1938 és 1941 közötti BNV-ken, vagy Kozma Lajos Weiss Manfred pavilonja az 1940-es BNV-n esetében.³⁸ Belső téralakítása, a tér transzparens kezelése olyan jelentős építészeti alkotásokkal állítható párhuzamba, mint Frank Lloyd Wright 1936–1939 között épült S. C. Johnson viaszgyár irodaháza, mellyel jelentősen megelőzte kora irodabelső kialakítási szokásait, ahol a folyosós térlehatárolás megoldás volt az általános. Néhány formai megoldás Kozma korábbi épületein is előfordult, szembetűnő a hasonlóság az 1930-ban épült Magyar Divatcsarnok homlokzat kezelésével,³⁹ különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az Üvegház tervezésekor Kozma az 5 emeletesre való bővítés lehetőségében gondolkodott, de ide kapcsolható a szolnoki Hitelbank homlokzati terve is. A Divatcsarnoknál alkalmazta először a pilérek tükörrel való burkolását, kedvelt motívumát később az Átrium mozi előcsarnokában is alkalmazta,⁴⁰ de Kozmára jellemző a sakktábla mintás padlóburkolat, a fekete, fehér és vörös színek hangsúlya, a krómozott fém nagymennyiségben való használata is. A Tér és Forma az épület jelentőségéhez mérten számolt be az elkészült épületről 13 fotót és 3 szint alaprajzát közölve, de éveken keresztül visszatértek rá a lap hasábjain, és a Weiss cég is több alkalommal reklámozta magát az épület fotójával, Kozma későbbi munkáinál, mint például az Átrium-ház fürdőszobáinál közreműködtek beszállítóként.⁴¹ A nemzetközi szaksajtó is beszámolt az épületről a Tér és formához hasonló terjedelemben.⁴² A homlokzat jobbszélén, a garázs melletti pilléren méltán hirdették a tervező és a kivitelező nevét.

A zsidótörvények hatására 1944-re a Weiss féle üvegkereskedésnek szüneteltetnie kellett tevékenységét. A cégvezető Weiss Artúr az épületet felajánlotta a Svájci nagykövetség részére a Palesztinába kivándorlásra engedélyezett zsidók ügyeinek intézésére. 1944 júliusában nyílt meg az épületben a követség Idegen Érdekek Képviseletének Osztálya Carl Lutz alkonzul vezetésével. Ennek megnyitását az tette lehetővé, hogy Auschwitzból Magyarországra szökött rabok beszá-

molói az egész világ számára nyilvánvalóvá tették az ott folyó ipari méretű gyilkosságokat. A védett házbán 1944–1945-ben – ahol a cionista ellenállási mozgalom is szerveződött – 3000 menekült vészelte át a nyilas rémuralmat és érte meg a felszabadulást 1945. január 18-án. Szemtanuk beszámolóí szerint az 1945. január elseji szovjet bombázás során találat ért egy szomszédos épületet, aminek következtében az épületben jelentős üvegkár keletkezett, ekkor pusztulhatott el a homlokzat üvegburkolata is.⁴³ Az épület ezt eltekintve épen vészelte át a háborút.⁴⁴

A Weiss üvegkereskedést 1951-ben államosították, még ebben az évben az Üvegezési Vállalat meg is kezdte az épület átalakítást. A földszinten a garázs mögötti kisműhelyben zuhanyzót, a 2. emelet egy részén pedig ebédlőt alakítottak ki.⁴⁵ Az 1952-ben az Épületüvegezési Vállalt részére történt átalakítás során az emeleti transzparens irodát válaszfalakkal osztották meg.⁴⁶ A 2. emeleti raktárak helyén 6 db lakást alakítottak 1957-ben Bertus István (ÉM Kőfaragó és Szobrászipari Vállalat tervező részlege) tervei alapján.⁴⁷ Ennek következtében a 2. emeleti szalagablakot elbontották, helyén 18 kétszárnyú ablak elhelyezésére került sor. Ezzel összefüggésben a lakáslépcsőházat is átalakították. A 2. emeletre vezető lépcsőkarjának dőlésszögét enyhébbre vették, ezzel megszűnt az átjáró az irodai részbe.⁴⁸ A lépcsőfokok linóleum és üvegburkolatait a lépcsőgerenda fekete-fehér márványüveg burkolatát elbontották és leműkövezték. A következő átalakítást 1960-ban Vörös József tervezte az ÉM Általános Szakipari Vállalat részére.⁴⁹ A földszinten jelentős változások történtek, megváltoztatták a volt kiskereskedelmi tér bejáratát, ami a kapualjból nyílt, emiatt elbontották az irodai üveglépcső indítókarját, középfolyosós irodákat alakítottak ki. A kapuáthajtó manipulációs terét beépítették, és az egyik garázs helyén szintén irodákat alakítottak ki. Ezen átalakítások a homlokzaton is súlyos következménnyel jártak, az épület földszintjén a kapuáthajtótól balra a teljes nyílászáró rendet megváltoztatták, az üvegtéglafalakat elbontották, a kirakattal és a főbejáratral együtt, jobbra „csak” a manipulációs tér üvegfala és az egyik garázs helyén alakítottak ki ablakokat, egyúttal elbontották az előtetőt is. 1965-ben a KIPTERV végzett kisebb átalakításokat,⁵⁰ majd 10 évvel később ismét belső átalakításokat végeztek, ennek során alakult ki a földszint és az emelet mai alaprajza.⁵¹ Az 1970-es és az 1980-as évekből gépészeti felújításokról és a 2. emeleti lakások átalakításáról van építési adat.⁵² 1990-ben Meditz László tervei alapján a KIPTERV emelet-ráépítésre kért elvi építési engedélyt, amit azzal a kikötéssel kapott meg, hogy a 2. emeleti lakássort meg kell szüntetni, de egyik elképzelés sem valósult meg.⁵³ Egyetlen jelentősebb építés történt az utóbbi években, az irodává alakított garázs helyén a Carl Lutz Alapítvány emlékszobát alakított ki.

Műemlékké nyilvánítása

Az 1974-ben a Főváros alá rendelt Budapesti Műemléki Felügyelőség Czétényi Piroska vezetésével a főváros egyesítése utáni korszak jelentős építészeti emlékeinek műemléki védettségre vonatkozó javaslatot készített, melyben a két világháború közötti időszak jelentősebb magyarországi modern építészeti emlékeit is szerepeltették. A javaslatot 1974 októberében Pongrácz Pál budapesti főépítész nyújtotta be a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságához. A javaslatához tartozó jegyzék V. kerületi listáján a 64. tétel a Kozma Lajos által tervezett 24824 helyrajzi számú Vadász utca 29. szám alatti Üveg ház is. A VB 1974. december 18-i ülésén két határozatot fogadtak el ebben a témában. Az 1974/924. számú határozatban a főváros egyesítése utáni korszak jelentős építészeti emlékeinek műemléki védettségre vonatkozó javaslatot elfogadták. Az 1974/925. számú határozatban pedig utasították a Városrendezési és Építészeti Főosztály vezetőjét, hogy az építészeti és városképileg értékes épületek jegyzékét kerületi műszaki osztályoknak küldje meg, a jegyzéket folyamatosan bővítse és a védésről az Országos Műemlékfelügyelőséget értesítse.⁵⁴ Valószínűleg valamilyen adminisztrációs hiba történhetett, mert az újonnan védett épületek miatt készített és 1976-ban kiadott Műemlékjegyzékben az épület nem szerepelt, ugyanakkor a Budapesti Műemléki Felügyelőség iratanyagában mint építési hatóság járt el a védetté nyilvánítástól egészen a BMF 1990-es megszűnéséig.⁵⁵ Ennek következtében az 1990-es Műemlékjegyzékben sem szerepel, a megszűnt BMF hatáskörét átvéő Országos Műemlékvédelmi Hivatal helyett az iratok Budapest Főváros Levéltárba kerültek, ezért az OMVH nem tudott az épület védettségéről. Lövei Pál vezetésével az 1990-es évek második felében kutatás indult a védettségre felterjesztendő XX. századi emlékanyagról. A munka eredményeit a *Műemlékvédelem tárgulói körei* címmel kiállításon mutatták be. A kiállítás-hoz készült katalógusban publikált listán a *Javaslatok a 20. század építészeti emlékeinek műemléki védelemére* az Üveg ház is szerepel.⁵⁶ Az OMVH örökébe lépett Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2008. november 24. kiadott 460/5708/1/2008 ügyiratszámú határozatában egy évre ideiglenes védelem alá helyezte, melyet 2009. december 21-én egy évvel meghosszabbítottak. Ez alatt az idő alatt Gebauer Imola a KÖH Védési Igazgatóságán elkészítette az épület védetté nyilvánítási javaslatát. A Javaslat indoklása szerint:

„Az Üveg ház a magyar építészet eddig alig ismert és el nem ismert épülete, a magyar modernizmus egyik legjelesebb építésének alkotása. A jelenleg ideiglenes védelem alatt álló épület különösen belsejében őriz műemléki értékeket, melyek megőrzését a meglévő szakhatósági eszközökkel nem lehet biztosítani. A védetté nyilvánítással lehetővé válik a szakszerű rekonstrukció is, mely a nagykö-

zönség számára is érthetővé teszi az épület műemléki védelmét. A Vadász u. 29. szám alatti ház műemléki védelme a zsidóság történetét és a helytörténetet kutatók számára is szélesebb lehetőségeket nyit, lehetővé téve a méltó megemlékezést.”

A javaslatot kiegészíthetjük még azzal, hogy egyrészt jeles ipartörténeti emlék, másrészt Kozma életművén belül is meghatározó jelentőségű mű, amely ha torzón is, de olyan már elpusztult Kozma művek, mint a Divatcsarnok, a Vígszínház kávéház, és az eleve ideiglenes jelleggel tervezett BNV pavilonok formai megoldásait mutatja és építészeti minőségét képviseli. A javaslat alapján elkészült miniszteri rendelet jelenleg aláírásra vár. A rendelettervezet 30§-a szól az Üveg házról, „a védetté nyilvánítás célja az ún. „Üveg ház”, az ifj. Weiss Gyula és fiai által 1896-ban alapított üvegkereskedés Kozma Lajos tervei szerint 1934-ben emelt lakó- és irodaház modern stílusú épületének, valamint a belsőépítészeti értékeinek megőrzése”. Műemléki környezetet nem jelöl ki, műemléki bírság szempontjából a műemléket I. kategóriába sorolja, továbbá a Magyar Államot elővásárlási jog illeti meg.

Képjegyzék

Kozma Lajos: ifj. Weiss Gyula üzletházának módosított terve 1934 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára, 24824 hrsz. 60936/1934-III.

1. kép: Pince, földszint, emelet és padlás alaprajza 1934. március
2. kép: Homlokzatok, metszetek 1934. március

Archív felvételek Seidner Zoltán 1935.

3. kép: Utcai homlokzat dél felől
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fényképtára
ngsz. 92696
4. kép: Az előtetővel kiemelt bejárat rész
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fényképtára
ngsz. 92715
5. kép: Az irodai lépcsőház az 1. emeleti előtérből a földszint felé
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fényképtára
ngsz. 92694
6. kép: Az irodai lépcsőház 1. emeleti előtere
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fényképtára
ngsz. Sipos Edit 36. (letét)

Helyszíni felvételek: Barka Gábor 2011. március 24.

7. kép: Az irodai lépcsőház az 1. emeleti előtérből a földszint felé

Jegyzetek

- 1 PÁSZTOR Mihály: *A százötvenéves Lipótváros*. Statisztikai Közlemények, 93. kötet (1940) 4. sz. 17.
- 2 PÁSZTOR, 1940. 17–18.
- 3 PÁSZTOR, 1940. 31.

- 4 PREISICH Gábor: *Budapest városépítésének története Buda visszavételétől a kiegyezésig. I.* Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1960. 118.
- 5 Schilson tervének XVIII. század végi másolata: POLLENZIG, Josef: *Grundriss der neuen Stadt zu Pest zwischen dem K. k. allgem. Versorg-Hause und dem ehem. Wizner Thore.* OSzK, TR 3; BALLA Antal: *Mappa Specialis Intravillani Fundorum Interioris Urbis, ac extra Moenialium circa cursum danubii situatorum, nec non Suburbiorum.* BFL, XV.16.b.221/1.
- 6 BFL, IV.1215.d. Telekátírási jegyzőkönyvek, feldolgozta: PÁSZTOR, 1940. 36.
- 7 VÁRADY Pál: *Geometrische Aufnahme der drey Acker zwischen dem allgemeinen Versorgungshaus und der Theressien Vorstadt.* MOL S 11 No 1288/3.
- 8 BFL IV.1215.d Telekátírási jegyzőkönyvek 10. kötet Lipótváros p. 67-68.
- 9 BFL IV.1215.d Telekátírási jegyzőkönyvek 13. kötet Lipótváros p. 39.
- 10 BFL IV.1215.d Telekátírási jegyzőkönyvek 13. kötet Lipótváros p. 53.
- 11 BFL IV.1215.a Telekösszeírások Lipótváros I. kötet 394. tulajdonos Johann Oberhauser és Micha Polák területe 390 négyszögöl.
- 12 BFL IV.1215.d Telekátírási jegyzőkönyvek 18. kötet p. 197.
- 13 BFL IV.1324.a Telek-és betáblázási könyvek, 7. kötet Lipótváros 53. sz.
- 14 BFL IV.1324.a Telek-és betáblázási könyvek, 7. kötet Lipótváros 53. sz.
- 15 BFL IV.1324.a Telek-és betáblázási könyvek, 7. kötet Lipótváros 53. sz.
- 16 BFL XV.37.c Pesti telekkönyvek
- 17 BFL XV.37.d Budapesti telekkönyvek
- 18 BFL IV.1207.b Pest város Szépítő Bizottmányának iratai 1808-1860. 2184. Itt hívom fel a figyelmet Déry Attila: *Budapest Építészeti Topográfiája.* Belváros-Lipótváros V. kerület. Budapest, 2005. 369. oldalán a Vadász utca 29. alatt közölt szócikkének súlyos tévedésére, melyben azt állítja, hogy a telek beépítésére Karpf György adott megbízást Hild Józsefnek 1838-ban. A tévedés arra vezethető vissza, hogy Hild János 1805-ös városrendezési terve nem az egy évvel korábbi parcellázást mutatja, a BTM-ban található példányára utólag az 1820-as évekbeli telekösszeírás telekszámait vezették rá, ezért csak minden második telekre került szám. Vö. a telektörténetben írottakkal.
- 19 BFL XV.17.b.1207 Pest város Szépítő Bizottmányának Tervtára 1808–1860. 2184.
- 20 BFL IV.1305 Pest város Építő Bizottmányának iratai 1861–1873. mutatókönyvi bejegyzés a 739/1866. számon kiadott építési engedélyről.
- 21 BFL IV.1305 Pest város Építő Bizottmányának iratai 1861–1873, és XV.17.b.312 Pest város Építő Bizottmányának Tervtára 1861–1873. 746/1869
- 22 Ifj. Weiss Gyula tükör és táblaüveg kereskedését 1901-ben jegyezték be, első székhelye az V. kerület Alkotmány utca 16-ban volt. BFL VII.2.e: Cégbíró-sági iratok Egyéni cégek 21. kötet p. 220 ügyirat-szám: 10846. Weiss cége alapítási időpontjaként ennél korábbi dátumot 1896-t szokta megadni.
- 23 BFL IV.1407.b Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára III.2496/1914 az építési engedélyt 29704/1914-III. tanácsi számon hagyták jóvá, többszöri hosszabbítás után a tanács 688/1918-III. számon vonta vissza végleg az építési engedélyt. A tervek az iratok között nem maradtak fenn.
- 24 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 33654/1918-III. tanácsi számon jóváhagyott terv, 81790/1818-III. tanácsi számon jóváhagyott módosított terv. 15713/1918 Használatbavételi engedély 1918. október 18.
- 25 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 55038/1927-III. tanácsi számon jóváhagyott terv. 18041/1927 Használatbavételi engedély 1927. augusztus 18.
- 26 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 2594/1928-III. tanácsi számon jóváhagyott terv. 30275/1928 Használatbavételi engedély 1929. január 16.
- 27 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 48951/1932-III. polgármesteri számon jóváhagyott terv, de maga a terv hiányzik. 31683/1932 Használatbavételi engedély 1932. november 3.
- 28 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 63887/1933-III. polgármesteri számon jóváhagyott terv.
- 29 BFL IV.1409.c Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irattára III.5317/1933. 63887/1933-III. polgármesteri számon jóváhagyott építési engedély.
- 30 *Üvegház Budapesten.* Tér és Forma, 1935/2. 54.
- 31 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 60936/1934-III. polgármesteri számon jóváhagyott terv.
- 32 BFL IV.1409.c Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irattára III.5317/1933. 60936/1934-III. polgármesteri számon jóváhagyott építési engedély.
- 33 Ezek közül mindössze a Rotor felvonó és gépgyár rt által készített felvonó engedélyezési irati maradtak fenn. BFL IV.1409.c Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irattára III.2217/1934 109089/1934-III.
- 34 BFL IV.1409.c Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irattára III.5317/1933. A fellebbezést az FKT-hoz a kikötések miatt. 102272/1934-III. polgármesteri számon iktatták.
- 35 BFL IV.1409.c Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irattára III.5317/1933. 5700/1934. számú FKT határozat.
- 36 Az 1923-ban alakult Dénes és Erős cég és Kozma kapcsolatát a két bérház építése kapcsán TÓTH

- Tímea dolgozta fel kitűnő tanulmányában: *Kozma Lajos, a bérházépítő*. In: *Kozma Lajos modern épületei*. Szerk. HORÁNYI Éva. Budapest, Terc Kiadó, 2006. 202–224.
- 37 Tér és Forma, VIII. (1935) 2. sz. 10. és 16. reklámoldal
- 38 *Pavilon építészet Magyarországon a 19.–20. században a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből. Kiállítási katalógus*. Szerk. FEHÉRVÁRI Zoltán, HAJDÚ Virág, PRAKFAI Endre. Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal–Magyar Építészeti Múzeum–Pavilon Alapítvány, 2000. 135–137, 230–233. (Pavilon periodika különszám)
- 39 Tér és Forma, III. (1930). 94–95.
- 40 Tér és Forma, IX. (1936) 5–6. sz. 127–159.
- 41 *Üvegház Budapesten. Iff. Weiss Gyula üvegnagykereskedő üzlet és raktárháza*. Tér és Forma, 1935/2. 49–56. Az épület ismertetését bevezeti az üveg szerepéről szóló B. I. monogramos szerző elméleti írása.
- 42 *Algunos trabajos de Ludwig Kozma (Budapest). La Casa de vidrio*. Nuestra arquitectura, 1935/9. 44–52.
- 43 GÁCS Teri: *A mélységből kiáltunk Hozzád*. In: *Üvegsziget – Budapest, Vadász utca 29. – Történelmi antológia*. Szerk. VAMOS György. Budapest, Makkabi Kiadó, 2009. 404.
- 44 BFL IV.1419.p A budapesti háborús kárstatisztika felvételi és feldolgozási iratai / Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai. A Vadász utca 29. adatlapján nincs kár rögzítve.
- 45 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 374/V/257/1951. tanácsi számon jóváhagyott terv.
- 46 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 588/V/133/1952 tanácsi számon jóváhagyott terv.
- 47 BFL XV.17.f.353 Kőfaragó és Épületszobrászati Vállalat iratai 7. a tervek januárban készültek, az átadás-átvételi jegyzőkönyv szeptember 26-án. BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz.
- 48 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 121208/1957 tanácsi számon jóváhagyott terv.
- 49 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 406/1960 tanácsi számon jóváhagyott terv.
- 50 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 10693/1965 tanácsi számon jóváhagyott terv.
- 51 BFL XV.17d.329 Építési Ügyosztályok Tervtára 24824 hrsz. 12485/1/1976 tanácsi számon jóváhagyott terv.
- 52 BFL XV.17e.306 Budapesti Műemléki Felügyelőség iratai 707. doboz.
- 53 BFL XV.17e.306 Budapesti Műemléki Felügyelőség iratai 1401. doboz.
- 54 BFL XXIII.102/a Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. VB ülések jegyzőkönyvei 1950-1990. 618. és 619. kötet.
- 55 BFL XV.17e.306 Budapesti Műemléki Felügyelőség iratai 707. doboz, 1401. doboz.
- 56 *A Műemlékvédelem táguló körei*. Szerk. LŐVEI Pál. Budapest, 2000. 77.

The so-called Üvegház / Glass House

The former Glass House building, which still exists, was erected in various stages. In 1817 the barrel vaulted sections of the cellar were built according to the plans of architect Mihály Pollack, who was one of the owners of the lot as well. In the first half of the 19th century Vadász Street was lined by various manufacturers. The building erected by Pollack was used as a warehouse. From 1910 on the stores of glass merchant Gyula Weiss were located on the premises. The building was altered several times, but it burned down in 1933. The so-called

Glass House, designed by Lajos Kozma, was in itself an advertisement for the firm, since the architect strove to use all the various different types of glass that were on sale in the store. The ground floor openings of the front were made of glass bricks, cast and wired glass, while the canopy was made with glass-tiles. Ribbon windows ran along the two stories and the pillars between the windows were faced with black glass. The interiors used by the customers were covered with black and white glass and marbled glass, and the stairs were covered with Belgian cast glass.